

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

M-4

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

1971
metai

VILNIUS

1971

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF THE HISTORY
OF LITHUANIA

1971

VILNIUS

1971

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1971

VILNIUS

1971

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

Год
1971

ВИЛЬНИУС

1971

9(TL)
Li 237

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys,
Strazdūnaitė Rita (*sekretorė*), Šadžius Henrikas (*vyr.
redaktorius pavaduotojas*), Tautavičius Adolfas,
Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (*vyr. redakto-
rius*), Žepkaitė Regina

Vilnius, Kosciūškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

PUBLIKACIJOS

NESKELBTI SIMONO DAUKANTO LAIŠKAI

VYTAUTAS MERKYS

Istoriko, tautosakos rinkėjo ir aplamai lietuvių kultūros darbuotojo Simono Daukanto (1793—1864) biografija, jo raštais bei pažiūromis plačiai susidomėta nuo XIX a. pabaigos. Tuomet ėmė rodytis jo raštai, kurių pats Daukantas nebuvo spėjęs išleisti. Susidomėta ir Daukanto laiškais, kaip labai svarbia medžiaga jo biografijai.

Pirmasis Daukanto biografas Jonas Šliupas pateikė ir pirmąją jo laiško, rašyto vyskupui Motiejui Valančiui apie 1861 m., ištrauką¹.

1887 m. Lietuvių literatūros draugija, veikusi Prūsijoje, savo žurnale ištisai paskelbė du Daukanto laiškus, adresuotus kalbininkui Fridrichui Kuršaičiui². Paskui Jonas Jablonskis, rašydamas apie Daukantą, pacytavo 1857.IV.1 d. laišką, siųstą iš Svirlaukio prie Jelgavos, bet nenurodė, kam šis laiškas adresuotas³.

Po to naujų Daukanto laiškų publikacijų nepasirodė ilgai. Tiesa, Mečislovui Davainiui-Silvestravičiui pavyko surinkti ir JAV išleisti nemažą pluoštą Daukantui adresuotų laiškų. Tolimesnis jau pradėto darbo tęsėjas buvo Augustinas Janulaitis. Jis Vilniaus Viešojoje bibliotekoje užtiko 19 Daukanto laiškų, rašytų istorikui Teodorui Narbutui. Be to, iš kultūros istoriko Mykolo Brenšteino gavo nusirašyti 4 Daukanto laiškus, adresuotus moksleiviui, o vėliau Varnių kunigų seminarijos gydytojui Vladimirui Andrejauskui (Andrzejewski). Juozas Tumas-Vaižgantas iš Žemaičių vyskupystės kanceliarijos bylų Janulaičiui parūpino 1846.IV.5 d. laiško Valančiui nuorašą. Šiuos laiškus iš pradžių A. Janulaitis panaudojo, rašydamas Daukanto biografiją⁴, o paskui paskelbė ir specialiai⁵. Čia, bėg jau išvardintų ir anksčiau paskelbtų laiškų, dar pridėjo adresuotą vyskupinominatui Simonui Mykolui Giedraičiui.

¹ J. S. Kuoksztis [J. Šliupas], Simanas Daukantas, Auszra, 1883, Nr. 8, 9 ir 10, p. 250—251. Tas pat pakartota ir leidinyje: Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, Feodalizmo epocha, red. K. Korsakas ir J. Lebedys, V., 1957, p. 385—386.

² A. Kurschat, Dowkontiana, Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft, B. II, Heidelberg, 1887, p. 414—416. Šiuos laiškus vėliau savo publikacijoje pakartotojo A. Janulaitis.

³ A. Gerulaitis [J. Jablonskis], S. Daukanto gyvenimas ir raštai, Varpas, 1893, Nr. 11, p. 186—187.

⁴ A. Janulaitis, Simanas Daukantas, Jo gyvenimas, darbai ir vargai (1793—1864), Lietuvių tauta, kn. II, d. 2, V., 1913, p. 244—284. Yra ir šio straipsnio atspaudas.

⁵ A. Janulaitis, Daukanto laišakai, Mūsų senovė, 1922, kn. 4/5, p. 690—795. Iš čia 2 laišakai T. Narbutui ir 2 — M. Valančiui pakartoti leidinyje: Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija, Feodalizmo epocha, p. 382—386.

Kitos publikacijos bebūvo smulkios. 1919 m. Aleksandras Dambrauskas paskelbė 1845.V.15 d. laišką Jonui Krizostomui Gintilai⁶ ir 1938 m. Povilas Karazija — nedidelį 1858.VI.25 d. laiškėlį nežinomam asmeniui⁷.

Atrodė, kad daugiau išlikusių Daukanto laiškų nebėra. Betgi, renkant medžiagą Daukanto biografijai, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau — MACBRS) pavyko užtikti dar 2 nežinomus laiškus, rašytus 1858 m. pabaigoje iš Svirlaukio. Abiejuose laiškuose adresatas nenurodytas. Iš teksto matyti, kad abu laiškai rašyti tam pačiam asmeniui. Pirmasis laiškas yra atsidūręs fonde, kuriame sutelkta Sapiėgų korespondencija. Antrasis laiškas saugomas tarp Eustachijaus Tiškevičiaus popierių. Iš pirmojo laiško matyti, kad jo gavėjas buvo Vilniaus Laikinosios archeologijos komisijos narys. Žinoma, kad jos nariu ir pirmininku buvo minėtasis E. Tiškevičius. Matyt, jam šie laiškai ir yra rašyti.

Daukantas 1837—1850 m. dirbo Valdančiojo senato III departamente metrikanto padėjėju ir tvarkė ten laikomą Lietuvos Metriką. Laiškuose minimos privilegijos, sutartys bei aktai imti iš šio nepakeičiamo Lietuvos istorijos šaltinio. Šią visą medžiagą (išskyrus Žygimanto sūnaus Mykolo privilegiją), o taip pat A. Vijūko-Kojalavičiaus herbyną Daukantas buvo paskolinęs istorikui Teodorui Narbutui (1784—1864) tik keliems mėnesiams.

Šių trijų Daukanto rinkinių likimas nežinomas, tikriausiai Archeologijos komisija jų iš T. Narbuto nepaėmė. T. Narbuto laiškai ir pakvitavimai, kuriuos Daukantas pridėjo prie antrojo savo laiško, dabar saugomi MACBRS⁸.

Dar neskelbtieji Daukanto laiškai rodo, kokiais Lietuvos istorijos šaltiniais autorius labiausiai domėjosi, iš kur ir kaip juos gavo. Siųsdamas šiuos 3 rinkinius T. Narbutui, Daukantas tikėjosi, kad jie bus paskelbti. Kai sužinojo apie Laikinosios archeologijos komisijos išikūrimą, vėl jam blykstelėjo viltis, kad šie šaltiniai taps prieinami visiems Lietuvos istorijos tyrinėtojams. Rūpinosi Daukantas ir šaltinių publikacijų objektyvumu.

Čia skelbiamų laiškų datos paliekamos tokios, kokios yra jų originaluose (senuoju stiliumi). Visi mūsų paaiškinamieji tekstai pateikiami kursyvu.

Lenkiškus laiškų tekstus ir lietuviškus jų vertimus peržiūrėjo istorikas Rimantas Jasas, už tai jam dėkoju.

⁶ [A. D a m b r a u s k a s], Simano Daukanto laiškas vyskupui-nominatui Gintilai, Draugija, 1919, Nr. 4/6, p. 253.

⁷ [P. K a r a z i j a], Keli dokumentai S. Daukanto biografijai, Mūsų senovė, 1938, t. II, Nr. 3, p. 525.

⁸ MACBRS, f. 31, b. 1412, l. 1—37.

Publikacija

1. 1858 m. rugpiūčio 13 d. laiškas

MACBRS, f. 139, b. 1354, l. 1. Originalas, lenkų k.
Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Cieszyłem się wyczytując z pism periodycznych, iż WMWM Pan Dobrodziej zostaje czynnym członkiem Wileńskiej Archiograficznej⁹ Komissyi; ta okoliczność wzbudza we mnie nadzieję, iż WMWM Pan Dobrodziej będzie bezstronnym sędzią w ocenieniu dokumentów i nie puści w zbiorze takich, któreby jakiej stronie mogły być nieprzyjemnymi, a które są najpotrzebniejszymi dla wyjaśnienia prawdziwych faktów historycznych.

Spieszę tu udzielić Jemu kopią z bardzo nadwreżonego autentyku i sprawdzoną przez Pana Malevskiego, metrykanta, z nadania pewnych im niektórym osobom w Brianskim powiecie przez **księcia Michała, wnuka Kiejstuta a syna Zygmunta, w. ks. Litewskiego**, jako jedyny czyn dobroczynny tego nieszczęśliwego księcia, jakowy dokument może przydać się do zbioru Komissyi.

Przytem miło mi wyznać iż zawsze zostaję z najwyższym szacunkiem

Wielmożnego Pana Dobrodzieja
najniższym sługą
Szymon Dowkont

Mitawa, w domie
kościół katolickiego,
13 sierpnia 1858 r.¹⁰

Vertimas

Daugali Pone Geradėjau,

Džiaugiausi, skaitydamas periodiką, kad Tamsta, Pone Geradėjau, tapai Vilniaus archeografijos komisijos tikruoju nariu. Ši aplinkybė žadina manyje viltį, kad Tamsta, Geradėjau, būsi bešališku teisėju vertinant dokumentus ir neleisi rinkinyje tokių, kurie vienai kuriai pusei galėtų būti nemalonūs, o skelbsi tokius, kurie yra reikalingiausi teisingiems istorijos faktams išaiškinti.

Skubu čia pateikti Jam labai apgadinto originalo nuorašą, patvirtintą pono Malevskio, metrikanto, apie kunigaikščio Mykolo, Kęstučio anūko, o Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto sūnaus, dovanojimą kai kuriems asmenims tam tikrų žemių Briansko paviete. Tai vienintelis šio nelaimingojo kunigaikščio labdaringas darbas. Gal šis dokumentas tiks Komisijos rinkiniui.

Drauge man malonu prisipažinti, kad visada lieku su aukščiausiu pagarba

Dauggalio Pono Geradėjo
žemiausias tarnas
Simonas Daukantas

Mintauja, katalikų
bažnyčios namai,
1858 m. rugpiūčio 13 d.

⁹ Turėtų būti: archeologicznej.

¹⁰ Pirmojo puslapio viršuje pieštuku užrašyta: Otrzymano 22 sierpnia (gauta rugpiūčio 22 d.).

2. 1858 m. gruodžio 9 d. laiškas
MACBRS, f. 31, b. 1412, l. 38—41. Originalas, lenkų k.
Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Grzeczny list WMWM Pana Dobrodzieja 15 zeszłego listopada z radością czytałem, widząc go zdrowym i poświęcającym się najpożytecznym pracom dla kraju. Przy tym liście przyjąłem od przezacnej Archeologicznej Komissyi w podarunku pierwszy sposzyt jej chwalebnych trudów, za który najpokorniej proszę WMWM Pana Dobrodzieja w imieniu moim podziękować tejże Komissyi.

Mój zbiór dokumentów we trzech tomach, w płótno oprawnych, znajdujący się u Pana Teodora Narbuta, kapitana inżynierów, tejże Archeologicznej Komissyi ofiaruję i oddaję niniejszym listem do jej rozporządzenia, warując sobie jeden ekzemplarz po wydrukowaniu.

Pierwszy tom dokumentów zawiera w sobie przywileje, nadane: 1-o Litwie, 2-do województwu Witebskiemu, 3-tio Połockiemu, 4-to Kijowskiemu, 5-to Wołyńskiemu, 6-to Podlaskiemu, wszystkich królów, zaczynając od Aleksandra do Stefana inclusive; Smoleńskiemu województwu jedyn tylko jest przywilej Aleksandra króla. W tymże tomie znajdują się niektóre traktaty Litwy ze Pskowem, z Wielkim Nowogrodem i z Wołoszczyzną i z innemi, poselstwa Litwy do ościennych krajów i nawzajem. Co do poselstw, powinienem WMWM Pana Dobrodzieja uprzedzić, jak wiadomo jemu, że za kanclerstwa Lwa Sapiehy Metryka Litewska z woli sejmu została przekopijowaną w księgi, pierwiej zaś chowała się w workach skórzanych w Trockim zamku; więc te poselstwa bardzo niedbale są przepisywane, mianowicie łacinskie, nawet bez dat, proszę nie myśleć, że to z mojej winy.

W drugim tomie dokumentów są rozmaitości: jak to urzęda przeduniowe większe i mniejsze w Litwie, testamenta i sprawy ciekawe, dochody i rozchody państwa z roku 1499, biblioteka Zygmunta Starego w Wilnie, akta wyświecające początki herbów litewskich, któremi dawniej piętnowano barci dla oznaczenia własności swojej, później piętnowano herbami graniczne drzewa swego majątku. Dochody celne z tamożni Połockiej, Łuckiej, Brześcia Litewskiego i Kowieńskiej, ceny rozmaitych przedmiotów w wieku 16. Rachunek kop litewskich do dukatów węgierskich (Czacki¹¹ pomylił się w ocienkie wartości kopy), i inne akta, wyświecające stan Litwy przedunijowy, w ogóle dokumentów około 700 przez dwa tomy.

Trzeci tom zawiera Herbarz Litewski, po łacinie napisany przez Alberta Kojalowicza, autora Historii Litewskiej, na stu arkuszach wielkich, z herbami, piórkami gładko wyrysowanemi, przepisany z ekzemplarza, znajdującego się w Petersburgu, w Cesarskiej publicznej bibliotece, a wziętego [z biblioteki] Sapieżyńskiej, który nie tylko jest ciekawy dla heraldyki, lecz i dla historii, jako autora — naocznego świadka wojny

¹¹ *Čia turimas galvoje istorikas Tadas Čackis (1765—1813).*

szwedzkiej za Jana Kazimierza: między innymi historia sławnego Nowogrodzkiego szlachcica Lisowskiego, ze wrzyskami szczegółami nader ciekawie opisana; ś. pamięci Profesor Onacewicz¹², kiedy ją czytał, aż się przeżegnał, mówiąc „dziwne rzeczy, o których nigdzie nie czytałem”.

Pan Narbut ma duplikaty wyżej spomnianych przywilejów, które przyjął od Marcinowskiego¹³; tych Komisya nie powinna przyjmować, lecz tomów domagać się. Pan Narbut był ostrzeżony w moich listach, żeby nikomu innemu, tylko WMWM Panu Dobrodziejowi pokazał; jeżeli więc wydał komu mimo mojej woli, to powinien i odszukać, albowiem panowie, którzy przyjęli z rąk moich, wręczyli Panu Narbutowi, o czym przekonywują własnoręczne jego listy. Na dowód czego przysyłam Archeologicznej Komisji wszystkie listy Pana Narbuta i ostatni jego syna, także dwie rozpiski: jedna jego brata Frideryka Narbuta, siewietnika Grodzieńskiej Izby Skarbowej, druga ś. pamięci Gruzewskiego, prezydenta sądu powiatowego lidzkiego, którzy przyjęli te tomy z rąk moich. Innych assekuracyi od nich w czasie teroryzmu, w jakim żyliśmy, nie mogłem wymagać. P. Narbut, od siedmiu lat przeze mnie kołatany, dotąd mnie spomnianych tomów nie wrócił, wymawiając się rozmaitemi pozornymi przyczynami.

Dokument księcia Michała, jaki został przysłany na ręce WMWM Pana Dobrodzieja, jest pisany na pergaminie, bez pieczęci; jak widać, była zawieszona, lecz oderwana, znajduje się w Petersburgu, w Metryce Litewskiej, w osobnej szafce, w której pergamina się chowają. Moja wina, iż numeru zapomniałem położyć.

Najpokorniej proszę WMWM Pana Dobrodzieja, ażeby raczył mnie uwiadomić, gdzie sam przebywa stale w czasie lata, chciałbym osobiście oddać jemu moje uszanowanie, a razem uiścić się z mojej obietnicy Jemu danej, ażeby nie został przed nim lekkomyślnym, a razem zakomunikować pozostałe szpargały. Zimową drogą nie mogę podróżować z powodu chorobliwego stanu zdrowia mego, latem zaś wyjeżdżam; ta wiadomość dla [mnie] byłaby bardzo miła, jeżeliby Bóg najwyższy zachował mnie przy zdrowiu, a bardziej przy życiu.

Polecając się łaskawym jego względom, mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważaniem

Wielmożnego Pana Dobrodzieja
najniższym sługą
Szymon Dowkont

Swirłauk,
9 grudnia 1858 r.

P. S. Jak minie potrzeba, proszę mnie listy zwrotić.

Adres mój: Семену Егоровичу Довконту, Курляндской губернии в г. Митава, в доме католической церкви. Ztąd ja listy odbieram, siedząc na wsi.

¹² *Istorikas Ignas Onacevičius (1780—1845).*

¹³ *Čia turimas galvoje literatas ir Vilniaus spaustuvininkas Antonis Marcinovskis (1781—1855).*

Daugali Pone Geradėjau,

Malonų Tamstos, Pono Geradėjo, praėjusio lapkričio 15 d. laišką skaičiau, džiaugdamasis, nes sužinojau Jį esant sveiką ir pasišventusį naudingiems kraštui darbams. Kartu su šiuo laišku gavau kilniosios Archeologinės komisijos dovanotą pirmąjį jos pagirtinų darbų sąsiuvinį, už kurį nuolankiausiai prašau Tamstą, Poną Geradėją, mano vardu padėkoti šiajai Komisijai.

Mano dokumentų rinkinį iš trijų tomų, įrištą drobe, esantį pas poną inžinerijos kapitoną Teodorą Narbutą, šiai Archeologinei komisijai taip pat aukoju ir šiuo laišku atiduodu jos dispozicijai, su sąlyga gauti vieną išspausdintą egzempliorių.

Pirmajame tome yra privilegijos, duotos: 1) Lietuvai, 2) Vitebsko vaivadijai, 3) Polocko, 4) Kijevo, 5) Volynės, 6) Palenkės,— duotos karalių, nuo Aleksandro ligi Stepono imtinai; Smolensko vaivadijai tėra viena karaliaus Aleksandro privilegija. Siame tome taip pat yra kai kurios Lietuvos sutartys su Pskovu, Didžioju Naugardu bei Moldavija ir kitais, Lietuvos pasiuntinybės į kaimyninius kraštus ir atvirkščiai. Dėl pasiuntinybės turiu Tamstą, Poną Geradėją, perspėti: kaip Jam žinoma, Levui Sapiegai esant kancleriu, Lietuvos Metrika seimo valia buvo perrašyta į knygas,— anksčiau ji buvo saugoma odiniuose maišuose Trakų pilyje. Tad šios pasiuntinybės yra labai neatidžiai perrašytos, ypač lotyniškos, būtent, be datų,— prašom negalvoti, kad tai iš mano kaltės.

Antrajame dokumentų tome yra varia, kaip antai: ikiunijinės pareigybės Lietuvoje, didesnės ir mažesnės, testamentai ir įdomios bylos, 1499 m. valstybės pajamos ir išlaidos, Žygimanto Senojo biblioteka Vilniuje, aktai, nušviečiantieji lietuvių herbų atsiradimą, kuriais seniau išpauduodavo drevinius avilius, norėdami pažymėti, kam jie priklausė, vėliau herbais žymėdavo savo dvaro ribų medžius. Yra Polocko, Lucko, Lietuvos, Bres-to ir Kauno muitinių pajamos, įvairių XVI a. daiktų ar prekių kainos. Yra lietuviškų kapų perskaičiavimai vengrų dukatais (Čackis suklydo, nustatydamas kapos vertę) ir kiti aktai apie Lietuvos padėtį prieš unijas. Iš viso abiejuose tomuose yra surinkta apie 700 dokumentų.

Trečiajame tome yra Lietuvos herbynas, lotyniškai parašytas Alberto Kojalavičiaus, Lietuvos istorijos autoriaus, iš viso 100 didelių lapų su dailiai plunksnele pieštais herbais. Herbynas perrašytas iš Peterburgo Imperatoriškosios viešosios bibliotekos egzemplioriaus, paimto iš Sapiegu [bibliotekos], kuris yra įdomus ne tik heraldikai, bet ir istorijai, nes autorius buvo pats karo su švedais Jono Kazimiero laikais liudininkas. Tarp kitko, pagarsėjusio Naugarduko bajoro Lišovskio istorija su visomis smulkmenomis aprašyta labai įdomiai. Amžino atminimo profesorius Onacevičius, ją skaitydamas, net persižegnojo, taręs „nuostabūs dalykai, kurių niekur neskaičiau“.

Ponas Narbutas turi minėtųjų privilegijų dublikatus, gautus iš Marcinovskio. Pastarųjų Komisija turi nepriimti, bet reikalauti tomų. Poną Narbutą buvau laiškuose perspėjęs, kad niekam, išskyrus Tamstą, Poną Geradėją, nerodytų. Jeigu kam nors prieš mano valią perdavė, tai turi ir suieškoti, nes ponai, kurie iš manęs paėmė, įteikė ponui Narbutui,— tai liudija jo paties laišakai. Įrodymui Archeologinei komisijai siunčiu visus pono Narbuto laiškus ir paskutinį — jo sūnaus, o taip pat du pakvitavimus: vieną — jo brolio Gardino išdo rūmų patarėjų Fridriko Narbuto, antrą — amžino atminimo Lydos apskrities teismo pirmininko Gruzevskio, jie iš mano rankų paėmė tuos tomus. Kitų garantijų iš jų terorizmo laikais, kuriais gyvenome, negalėjau reikalauti. Ponas Narbutas, nors septynerius metus nedaviau jam ramybės, ligi šiol minėtųjų tomų negražino, aiškindamasis įvairiomis tariamomis priežastimis.

Kunigaikščio Mykolo dokumentas, kurį atsiunčiau Tamstai, Ponui Geradėjui, rašytas pergamente, be antspaudo (jis, matyt, buvo prikabinatas, tačiau nuplėštas), yra Peterburge Lietuvos Metrikoje, atskiroje spintoje, kurioje laikomi pergamentai. Kaltas, kad numerį pažymėti pamiršau.

Nuolankiausiai prašau Tamstą, Poną Geradėją, malonėti man pranešti, kur jis pastoviai gyvena vasarą,— norėčiau asmeniškai pareikšti jam savo pagarbą, o kartu ištesėti duotą pažadą, kad nebūčiau palaikytas lengvabūdiu, ir kartu atvežti likusius senus do-

kumentus. Dėl ligotumo žiemą negaliu keliauti, o vasarą važinėju. Ši žinia man būtų labai maloni, jeigu aukščiausiasis paliks mane sveiką, o ypač gyvą.

Atsiduodamas jo maloningam dėmesiui, turiu garbės likti su aukščiausia pagarba

Dauggalio Pono Geradėjo
žemiausias tarnas
Simonas Daukantas

Svirlaukis,
1858 m. gruodžio 9 d.

P. S. Kai nebebus reikalingi, prašom laiškus man grąžinti.

Mano adresas: Simonui Jurgio s. Daukantui. Kuršo gubernijos Mintaujos m[į]ieste], katalikų bažnyčios namuose. Iš ten aš laiškus gaunu, būdamas kaime.